

תחנת עזרה ראשונה בגיטו וארשה

יז"ר רו"ס (רוזנברג) מינואר 1942 עד 23 או 24 באפריל נהג וחובש בתחנת העזרה הראשונה בגיטו וארשה. השתתף בהתקוממות. על אנשי הצוות האחרים — ראה חיבור על מחנה העבודה בפוניאטוב ("ילקוט מורשת", חוברת י"ג).

הערה מקדימה:

תחנת העזרה הראשונה, שהוקמה על-ידי קבוצת עסקנים מאירגון "העזרה הסוציאלית העצמית היהודית" (Żydowska Samopomoc Społeczna — Z.S.S.) ובראשה היועץ זונדלביץ' (Zundelewicz), — אין לטעות ולהחליפה במוסד אחר שנשא את השם "עזרה ראשונה אדומה", שאורגן על-ידי גאנצווייך וחבורתו במטרה לתת חיפוי לסוכנים של הגסטאפו.¹

"תחנת העזרה הראשונה" בגיטו התמקמה ברחוב לשנו מס' 58, בבית שממול בתי-המשפט, בו שכנה בשעתה העזרה הראשונה הווארשאית שמלפני המלחמה; ואילו "העזרה הראשונה האדומה" שכנה ברחוב לשנו מס' 13, ומכאן קיבלה אותה רשת של הגסטאפו את הכינוי "13". ל"עזרה ראשונה" זו לא היו לא מרפאה, לא סגל רפואי ולא היתה לה כל שייכות לעזרה רפואית ממשית.

בפובליציסטיקה הפולנית קיים עירוב בלא-יודעין, או אולי גם מגמת, בין שני המוסדות הללו. העתונאי האנטישמי גונטאז', מן העתון "קורייר פולסקי", עובד מנגנון-הבטחון עם גישה למיסמכי "המחלקה היהודית", שהיתה מנוהלת על-ידי וואלינבסקי,² בכתבו על נושא זה, הסיק שהעזרה-הראשונה בגיטו היתה סניף של הגסטאפו, שפעל נגד תנועת-המהתרת הפולנית. בתשובה לגונטאז' כתבתי למערכת ה"קורייר" מכתב המעמיד את העובדות על אמיתותן, אך המכתב לא נתפרסם.

צוות העזרה הראשונה נתמנה על-ידי ועדה יוזמת מיוחדת של "העזרה העצמית היהודית" בגיטו וארשה בשלהי 1941 וראשית 1942. בזמן ההוא עדיין היה קיים גיטו גדול, אחיד, עם אוכלוסייה יהודית הגדלה בהתמדה עקב הגירושים בסביבה, מהם צורפו לגיטו-וארשה אוכלוסי העיירות הסמוכות. אחרי הגירושים שבכפיה הגיעו מרצונן החופשי גם משפחות בודדות, שעקרו לאותו ריכוז יהודי גדול, בתקווה למצוא בו מחסה ואפשרות-קיום. מלבד בעיות אירגוניות רבות של אספקה ושל דיור בגיטו בשביל אוכלוסייתו הצפויה, נוצרה משום-כך גם בעיה סאניטארית.

זו נתגלתה בכל חריפותה כשפרצה מגיפת טיפוס. היה צורך בהקמת יחידות לחיטוי ולמאבק במגיפה.³ הורגש העדרו של מוסד-גג רשמי לבתי-החולים, לשירות נגד מגיפות ולבתי-הקברות — שמתפקידו לטפל בהעברת חולים, בהגשת עזרה ראשונה לנפגעים, ומכאן נפתחה האפשרות למלא את החלל הריק על-ידי ייסוד תחנת העזרה-הראשונה.

בראש הוועד היוזם עמד עסקן הקהילה היהודית, איש-ציבור מוכר, עורך-הדין זונדלביץ'. בהנהלת המוסד נכללו: ד"ר גוטליב (גינקולוג) בתור רופא ראשי, מר ליכטנשטיין (או ליכטנבאום) — שהיה גידם — בתור מזכיר, מר מרגוליס בתור גזבר ועוד שני חברי-הנהלה: העסקן היהודי מר רוטשטיין ועו"ד דוידוביץ' — יהודי מומר.

תחנת העזרה הראשונה השתכנה בבניין העזרה הראשונה הווארשאית שמלפני המלחמה, ברחוב לשנו 58. בניין זה עמד בתחום הגיטו ונמצא בתהליך של הרס הדרגתי מחוסר דיירים. הנהלת „העזרה הראשונה הווארשאית” הסכימה ברצון למסור אותו לידי מוסד יהודי מקביל, המבטיח את קיומו של הבית. בקומה התחתונה של אותו בית, הולכה דרך מימין לשער אל חדר-המתנה, ומשם דרך חדר-רישום קטן אל המרפאה, בה היתה תורנות במשך כל היממה. באגף אחד בחצר נקבע מקום-המוסך, שבו עמד רכב העזרה הראשונה — „סיטראן” ישן, דגם 1927, שנצבע בצהוב והותאם לאמבולנס, וכן „ריקשה” סאניטארית, שהורכבה מארגז ופסי-ברזל, עליהם הושמו אלונקות על גלגלים קטנים. ליד האלונקות הותקן מושב בשביל הרופא התורן. הרכב הונע על-ידי שני חובשים „ריקשאים”, שישבו אחד מאחורי השני על גבי אופניים דו-מושביים. נוסף על כך השתמשה העזרה הראשונה בריקשות רגילות, בהן נסעו הרופאים במקרים שהיה הכרח להעביר את החולה.

בתקופה הראשונה לקיומה, כלומר במחצית הראשונה של שנת 1942, העזרה הראשונה התחלקה בבניין עם יחידות-החיטוי בפיקודו של ד"ר גאנץ, מפקד-גדוד (פולקובניק) בצבא הפולני, מומר, כיום המנהל-בפנסיה של בית-החולים „ישו התינוק” בווארשה.

במשך זמן מסוים נמצא כאן גם מרכז „שירות הבריאות” של הגיטו, בהנהלתו של ד"ר קוהן (אף הוא מפקד-גדוד בפנסיה). במרוצת הזמן עברו ד"ר גאנץ — הקומיסאר נגד-מגיפות בגיטו — וגם ד"ר קוהן עם פקידיהם למבנים אחרים ונותרה כאן תחנת העזרה הראשונה בלבד. כעבור זמן, עם החרפת המצב הכללי, עברו הרופאים וצוות העזרה הראשונה לגור כאן בדירות הפנויות, וגם העבירו הנה את משפחותיהם. האיזור המסומן בצלב אדום ובאוטוריטה של מוסד רפואי נראה להם בטוח יותר ומוגן נגד חטיפות ושילוחים.

בשלב התארגנות העזרה הראשונה, הורכב צוות הרופאים בדרך של קונקורס, אבל מאוחר יותר, עם החרפת המצב, החלו לפעול הגורמים של פרוטקציה וקשרים. וכך בסיבוב-הקונקורס הראשון גוייסו לעבודת קבע: ד"ר יעקב קורמן (מרפא מוראנוב), ד"ר יז'י רוטמיל, מנתח, רופא ראשי במחלקה הכירורגית של בית-החולים שוויגנררופ בווארשה, ד"ר יוליוס ליבפלד, רופא-מנתח (חי כיום בלודו), ד"ר פולאק, החי כיום בז'וליבוז', וארשה, תחת השם ד"ר י. גנדוויביץ'; ד"ר גוטליב —

רופא פנימי (אחיו של הרופא הראשי), ד"ר מורמול, ד"ר פראנק, ד"ר אליאסביץ' — רופאים פנימיים ועוד כמה.

את הצוות הסאניטארי היוו באותו זמן: יו"ר גירש, יו"ר ביז'וֹנֶר, ספיבק ואני. לאחר־מכן צורפו לדוויק פינקלשטיין, הנניק גלוקשטיין (או גלוקסמן), וכן מגיסטר כהנא מועמד לעו"ד. ברכב העזרה הראשונה נסעו בשתי משמרות — ספיבק ואני, כשספיבק משמש כנהג ראשון מפאת גילו ונסיונו. לפעמים, כשהמכונית היתה בתיקון או כשנגמר הבנזין המוקצב, — הייתי עובר אל הריקשה. במרוצת הזמן מסרו לידי את האחראיות על הצוות הסאניטארי.

ל"עזרה הראשונה" הגעתי הודות לתמיכה אישית של היועץ זונדלביץ', שהיה ידידו של אבי. בין השאר, חשוב היה לזונדלביץ' שיהיה לו אדם מהימן למכונית היחידה עם רשיון בגיטו וארשה, כיוון שהנהג ספיבק לא היה אדם שאפשר לבטוח בו. מוצאו היה ממרכז הלומפן־פרוליטאריון היהודי ברחוב סמוצ'ה.

ליד העזרה־הראשונה שלנו אירגן פרופ' הירשפלד⁴ תחנה יחידה בגיטו לתרומות־דם. הכרטסת, שהקיפה כ־200 שמות של תורמים, נמצאה בתחנה שלנו. תורמי־הדם הרשומים באו בעיקר מן הצוות הסאניטארי של בתי־החולים והמוסדות הקרובים להם. מדי פרק־זמן עברו התורמים בדיקות־ביקורת והם נקראו בעת הצורך. הם קיבלו כפיצוי, לאחר כל תרומת־דם, הקצבה לא־גדולה של קמח, שמן ודבש מלאכותי, שבתנאי הגיטו היוו תוספת מזון בעלת־ערך. כמעט כל הצוות שלנו היה רשום בכרטסת תורמי־הדם, כי חשוב היה שבמקרים דחופים יימצא התורם במקום. לא־אחת קרה שחובש או מטפלת משלנו — לפי הוראת הרופא — נשכבו ליד פצוע־קשה, בעל אותו סוג־דם, כדי להציל את חייו בעזרת ערוי־דם ישיר. לא היה באפשרותנו לבצע עירווי־דם בלתי־ישירים, כי לא עמדו לרשותנו לא פלאומה ולא תנאי־קירור להחזקת דם משומר.

תחנת העזרה הראשונה שלנו היתה — עד לרגע האחרון של קיום הגיטו — המוסד היחיד מסוג זה, ולפי ידיעתי היינו גם המוסד הסאניטארי האחרון, שפונה לפוֹניאטוב, מאיזור בתי־המלאכה של טֶבֶנס. היה זה ב־23 או ב־24 באפריל 1943, ביום החמישי לפרוץ ההתקוממות, אשר מסיבות טכניות ואובייקטיביות, התחוללה באיזור שלנו קודם לאיזור זמנהוף, מילה, מוראנובסקה.

כך איפוא, קורות השירות הציבורי של תחנת העזרה הראשונה, מתחילות באופן רשמי בימי ינואר הראשונים של 1942, ומסתיימות בכשלון ההתקוממות בלֶשֶׁנֶו, כשאנחנו מארגנים במרפאה שלנו בתי־חולים־שדה קטן ראשון ויחיד. בתקופת פעילותו, הופר המוסד שלנו על־ידי כל בתי־החולים בגיטו, והחולים והפצועים שאנו הבאנו לבתי־חולים — אם כזאת היתה הוראת הרופאים התורנים שלנו — נתקבלו כמקרים מיוחדים, מחוץ לתור. למעשה היו לנו קשרים עם כל בתי־החולים בגיטו, אך על־פירוב, בשים־לב למומחיותו הכירורגית התקשרנו עם בית־החולים הכירורגי ברחוב לשנו 1/3, ששכן בבניין מוֹנֹפּוֹל הכוהל שמלפני המלחמה. כמרכז התקשרנו עם בתי־החולים לילדים עלי־שם קארול ומאריה. אישית הכיר אותנו היטב כל החוג הרפואי־סאניטארי בגיטו וארשה.

הצוות שלנו — רופאים, חובשים ונהגים, היה מצוייד ברשיונות־לילה מיוחדים גרמניים, שהתירו לנו תנועה חופשית בשעות העוצר. חבשנו לראשינו כובעים

אחידים מצבע כחול-כהה עטורים פס תכלת-לבן עם אות הצלב האדום. הציוד המרפאתי שלנו כלל — שולחן ניתוחים, מגורות ללא-צל, סטריליזאטורים וכמה מערכות מכשירים לכירורגיה קטנה. לא היה לנו מכשיר רנטגן. לנסיעות נלקח אחד משלושת תרמילי-השדה, שבהם כלים ואמצעים לעזרה ראשונה. תרופות יקרות יותר וחומרי-חבישה החזיק ד"ר גוטליב מאחורי מנעול והוציאם בהתאם לצרכים.

תקנון מיוחד הסדיר את חובותינו, אבל החיים בתנאים בלתי-אנושיים טישטשו תקנון זה, ובהמשך הזמן נקשרו יחסים חבריים בין הרופאים וצוות-העוזרים בדומה לאלה הקושרים את החיילים בחפירות. היו מקרים שתחת אש, בזחילה, הוצאנו יחד פצוע משדה-היריות.

ככל שהתנאים בגיטו החמירו, נעשה תפקידה של העזרה-הראשונה יותר ויותר דראמאטי. השתתפנו במקרים הטראגיים ביותר של הרחוב היהודי, כעדים או כמשתתפים נגד רצוננו. היינו הגוף היחידי להעברת חולים ופצועים, ובתור שכאלה נקראנו להתרחשויות פתאומיות, יריות, הפאות, התאבדויות וכו'. קראו לנו תושבי הגיטו והגרמנים כאחד.

המעמד המרכזי, סגל רופאים מנוסה וצוות סאניטארי זריז, זיפו אותנו כעבור זמן קצר בהכרה ובהערכה גם מצד האוכלוסיה היהודית וגם מצד הגרמנים, שראו אותנו יום יום בלהט עבודת-הרחוב הקשה והמסוכנת.

התחנה הגישה עזרה לנפגעים, ביסוד ללא תשלום. הפאציינטים רק הכניסו תשלום קטן מרצון בשביל אמצעי-חבישה ולפעמים תמורת הרדמה יקרה. הנוהל במרפאה היה כדלקמן: את החולה רשמו בספר-המרפאה, הגישו לו עזרה, והרופא התורן במלים אחדות מיין את המקרה, רשם את האבחנה, הוראות, ואת הפעולות שבוצעו. אם היה צורך בכך היפנה לבית-חולים. סוג אחר של פעילותנו היו הפעולות הקשורות בהסעת חולים. השירותים הללו בוצעו תמורת תשלום בהתאם למרחק, גובה קומות וכן לפי אפשרויות התשלום של המזמין.

בעת הצורך קראו לנו בפנייה אישית או טלפונית — גם האוכלוסיה וגם הגרמנים: הגסטאפו, המשטרה, הו'אנדארמיה. ובמיוחד במקרי-דמים, כגון, לאחר יריות היה צורך בנספח לדו"ח המשרדי או בעדות לקביעת המוות. במקרים כאלה קראו הגרמנים. לעומת-זאת במקרים של התאבדות קראו הקרובים או משטרת-הסדר-היהודית.

לעתים נוצרו חיכוכים עם הסביבה כאשר שירות העזרה הראשונה סירב לקחת אנשים גוועים מרעב ברחוב, מתוך ידיעה ששום בית-חולים לא יקבל אותם. הוא הדבר לגבי פצועים קשה, גוססים. בשביל העזרה-הראשונה ובתי-חולים לא נשקפה עוד כל תקווה, אך כיוון שעדיין היו בחיים אי-אפשר היה להפקיד אותם בידי הקברנים. חיכינו איפוא — אנחנו מצד אחד, והם עם תיבתם השחורה מצדו השני של הגוסס, עד שעבר את הגבול אל המוות.

בתקופה הראשונה עיקרה של העזרה היה במקרים פתאומיים, בהעדפה — כפי שאני זוכר — קריאות למקרי תשישות מרעב. במקרים כאלה היינו אובדי-עצות, כשלא עמדו לרשותנו אמצעי מזון או לחיזוק — גם אנו בעצמנו, כמו כולם, נמצאנו בתת-תזונה. תחת לחץ ההמון נאלצנו לתת לגוססים מרעב זריקות של קאמפור,

שלא היה להן כל ערך זולת הפסיכולוגי. לפעמים נתנו קאמפור ביחד עם סטריכנין. באותה תקופה, מחוץ למקרי הרעבים, הפעילות המקצועית שלנו לא התרחקה מן הנורמות הקיימות בערים גדולות, עם זאת שלא היו תאונות-דרכים. המיוחד לעומת זאת היה בעזרה הראשונה במקרי הפאות עם נזקי גוף ויריות.

כשהופיע במרפאה הפאציינט הראשון עם ראש פצוע, הכינונו מכשירים וחומרי חבישה למקרים הבאים מסוג זה. כי היה זה, כרגיל, רק הקרבן הראשון של המכות על-ידי בריוני ה-ס.ס. אשר תוך כדי נסיעה במשאיות לאורך הסימטאות הדחוסות ובעומדם על מדרגות תא-הנהג, היכו באלות על ראשם של עוברים-ושבים מקריים, לשם שעשוע בלבד.

כך איפוא, המקרה הראשון מסוג זה, עם תפירה או איחוי הפצעים של הגולגלות המנופצות, למשל מאיזור רחוב כרמליצקה, הבטיח מראש עוד כמה עשרות, שלפיהם יכולנו לציין את מסלול המשאית עם הבריונים בשטח הגיטו.

סוג אחר של ייחוד היוו הקרבנות — כרגיל עם פצעי מוות — שאליהם ירה דחליל הגיטו, ז'אנדארם שכונה „פראנקשטיין“. בשעת התורנות שלו ידענו שמחכה לנו קריאה אחת או שתיים מן האיזור, בו מילא הוא את תורנות המישמר. הוא עצמו קרא לנו או שהורה לתורן הכפוי של משטרת-הסדר לקרוא לעזרה-הראשונה. למקרים כאלה נסענו רק במטרה לקביעת המוות ומתן האישור בכתב. „פראנקשטיין“ התפאר בדיוק קליעתו ועניין אותו תמיד המקום שבו הכריע את הקרבן. קרה ונכנס לשיחה עם הרופא התורן, כדי להיוודע אילו תוצאות ביולוגיות גרמה היריה שלו.

טיפוס חריג שני היה ה„צייד“ הבלתי-ידוע לנו לחלוטין — צלף שהיה יורה לתוך הגיטו מגגות או מחלונות סמוכים של בניינים גבוהים מן הצד הארי. העמדה החביבה עליו היתה הבניין של מרכז הטלפונים — (PASTY) — משם היה לו שדה יריות לרחוב טלומאצקה ובתים מרחוב לשנף. יורה היה אל עוברים-ושבים, אל דיירים היוצאים ליצייע או המתכופפים מבעד לחלון, כשהוא מתבדר במיטווה חי זה. שעה שאספנו את הפצועים קשה או את הגופים, מעולם לא היינו בטוחים אם היריה הבאה לא תפגע במישהו מאתנו.

לקריאות הלילות, בדרך-כלל, היה באותו זמן אופי שגור. קראו אותנו למקרים של התקפי המעי העיוור, עווית מעיים, כליות או כיס-המרה וכו'. כמו-כן נקראנו למקרים בודדים של יריות בלילות, כאשר למשל משמר הז'אנדארמריה ירה אל מברחים שזרקו סחורה מעבר לחומה או לאנשים שהסתננו לעבר השני.

מקרים מיוחדים בעבודתנו היו גם קרבנותיהם של חיילים גרמניים צעירים, שביקרו בגיטו במעבר לחזית המזרחית או בשובם אל הרייך לחופשה. הביקור בגיטו נשא בשבילם אופי של טיול אמוציונלי אל הביבר האנושי ובשביל הממונים הפוליטיים היה בכך משום השלמה להקניית הידע האידיאולוגי. כאן היה עליהם להסתכל ב„תת-אנשים“ השקועים בווהמה, דלות ונסיגה.

חבורות החיילים, פעמים בהשפעת קצת עודף אלכוהול, השתעשעו בהכאת עוברים-ושבים ואפילו ביריה אל מחוסרי-הגנה. האנשים המוכים והפצועים מצאו אחר-כך דרכם למרפאה שלנו כשהם מובאים על-ידי עוברים-ושבים רחמנים או על-ידי המשפחה, ולאחר ביצוע החבישה, הקשבנו לסיפוריהם על מה שהיה.

הפניות הטלפוניות שלנו אל הקהילה לא נתנו שום תוצאות, כיוון שכמונו אנו, היתה היא חסרת-אונים. מגיפת הטיפוס בגיטו שמה קץ לאותם טיולים פדאגוגיים — קרוב לוודאי שחששו להידבקות בטיפוס הבהרות.

בתקופה הראשונה של עבודתנו יצאנו מספר פעמים ברכב שלנו אל מחוץ לשטח הגיטו. המסלול הרגיל היה — נסיעות לאוטבוצק, ששם בבית מדרש היה מרכז לבוש והחלמה, ולשם הסענו אנשים תמורת תשלום. סוג אחר של נסיעות החוצה היו המסעות לעיירות יהודיות קטנות, משם הוצאנו בהסתר אנשים שנורו על-ידי הגסטאפו ונחשבו כמתים. למסעות אלה היה אופי מחתרתי ובפני חיפוש ברכב התגוננו על-ידי הודעה, שהגנו מובילים חולה במחלה מידבקת — מה שנטל מן הזיגנדרמריה את החשק לערוך חיפוש מדוקדק. את שמות האנשים המוצאים מן העיירות והמובילים אל הגיטו לא ידעתי, באשר נשמרה סודיות מוחלטת לגבי נסיעות אלה. אופי דומה היה לעזרה הרפואית שהוגשה ללוחמים הפצועים. הגענו אליהם במעברים תת-קרקעיים או עליות-גג, דרך פתחים שנפרצו בקירות מרתפים ועליות. וכך מבלי לצאת לרחוב מלשנו הלכנו לרחוב נובוליפיה ובקפיצה מעבר לכביש אל רח' נובוליפקי.

חרף תנאי-החיים הקשים מגדר הרגיל, חרף הגירושים, האקציות, הרעב, הסלקציות, — מספר ההתאבדויות בגיטו לא היה גדול. מן הנסיון המרובה שלי באותו זמן אני זוכר רק מקרים ספורים של התאבדות בתליה, אחדים שקפצו מבתי-קומות ומיספר מורעלים. אלה האחרונים היו יחסית המרובים ביותר, כך שהתמחגנו בשיטות קיבה. העיקרון הרפואי, שאת הנפגע יש להציל מבלי להתחשב בנסיבות — נשמר עד לידי אבסורד. היה זה בהתאם לאות הכתובה של האתיקה הרפואית, שלא חזתה מראש, ולא יכלה לראות את הנולד, שקיימות לפעמים נסיבות, בהן מוטב להשאיר את האיש לגורלו מאשר נגד רצונו והחלטתו להחזיר לו את החיים המאוסים.

ההתאבדות הדראמאטית ביותר, כיום כבר היסטורית, אותה אני זוכר היטב, היתה התאבדותו של צ'רניאקוב,⁶ אליה נקראנו טלפוני. הגענו בין הראשונים ומצאנו את המתאבד במשרד שלו, שוכב על ספה ליד שולחן-הכתיבה. על קירות המשרד היו תלויים פורטרטים ישנים, יפים, המציגים לפי התור את ראשי הקהילה היהודית בווארשה. בפרוודור, מישו ללא-תוצאות הרגיע את אשתו של המתאבד, שהכרתיה מתמיד כאשר אלגאנטית, שולטת על עצמה ועסקנית ציבורית. רופא העזרה-הראשונה ביצע את הבדיקות השיגרתיים: הדופק, נשימה על ראי קטן, תגובת האישונים על האור. הוא קבע את המוות. צלוחית עם אבקה לבנה על השולחן הקטן ליד גילתה את האמצעי — ציאנקאלי. במהלך רישום תעודת-המוות — קשרו למתאבד בממחטה את הלסת הנפלת והשכיבו אותו על הריצפה, על-יד הספה. מישו הדליק נרות והתחיל להתפלל בקול רם.

למחרת החלו אקציות הגירוש הגדולות.

פעולה דראמאטית אחרת היתה פעולת ההצלה בהריסות בית, שניזוק בהפצצה עוד בזמן המלחמה. בית זה, שעמד בגבול הגיטו והאיזור הארי, שימש כמחסה לילדים, אשר דרכו עברו בפירצה מיוחדת אל החלק הארי והביאו משם לגיטו תפוחי-אדמה ולפת-הכרוב. המבריחים הקטנים מילאו לעצמם בסחורה

זו את ביטנות המעילים ואת המכנסיים שנקשרו מלמטה, ועמוסים בצורה זו חזרו לגיטו. בגלל המיטען שהועבר על-ידם והאופן שבו העבירו אותו, כינו אותם בדרך ציורית בשם: „נושאי הפצצות“ (Bombowce). בקבוצה זו היו בעיקר ילדים בני 9–12, משני המינים, שבהברחת מצרכי המזון קיימו משפחות שלימות.

לילדים אלה, דווקא, שמה הו'אנדארמריה מארב, במגמה לשים קץ לאספקה בלתי-חוקית זו של מזון. בערב שמו מארב בסמוך לפירצה וברגע המתאים הדליקו זרקורים ובו בזמן פתחו באש ממכונות-יריה. לאחר שהכול נגמר קראו לעזרה הראשונה.

בזמן אקציה זאת הוצאנו מן ההריסות שהותקפו ביריות, כמה עשרות ילדים פצועים מי קשה ומי קל יותר. את הילדים ההרוגים לקח שירות בית-הקברות.

המשטרה והו'אנדארמריה קראו לנו גם לאחר גילוי מקומות-מחתרת: טחנות-קמח קטנות, מאפיות, מחבואים שנתגלו, שבהם נורו „הנתפסים בשעת מעשה“.

וגם פה היה עניין בתעודת מוות וכן שהידיעה על המקרה תתפרסם בגיטו.

בזה האופן נקראנו לכמה הריגות שלהם על-ידי בלֶשֶׁה (Blösche) (או: בלֶשֶׁר) וקלוסטרמאיר (Klostermayer),⁶ שני תלוינים מ„בֶּפֶלְסְטֶלֶה“, רחוב וְלֶאזְנֶה 103. „מוסד“ זה הוחלף במרוצת הזמן ל„אומזדלונגס-אמט“, כלומר — משרד השילוחים, בניהולו של בראנדט (Brandt).

אבל ברבזמן נקראנו גם לפסקי דין-מוות, שבוצעו על-ידי האירגון היהודי הלוחם. וכך, למשל, במרידי נשאתי על אלונקה לבית-החולים את המפקד הגוסס של משטרת-הסדר — לֵייקין.⁷ הייתי בשופ המברשתנים, ששם ביצע האירגון היהודי הלוחם פסקי-דין-מוות נגד כמה נאמני גסטאפו יהודיים. הודענו לאנשי-הקשר על תוצאות ההתנקשות. יחד עם זאת ניצלנו את חופש התנועה והעברנו ידיעות וכן צורות שהכילו נשק ותחמושת מן הגיטו בלשנו אל הגיטו ברחובות זמנהוף, מוראנובסקה ומילה.

באחת האקציות הגדולות, שבהן חוסלו אנשי היודנראט הקודם, יצא בשילוח גם זונדלביץ. העזרה-הראשונה בכל-זאת המשיכה בפעולתה, שוב לא בעיקר כמוסד ציבורי רגיל, אך יותר כשותפות-עבודה, המעניקה לחבריה מינימום הכנסה וביטוח מגירוש. באותו זמן, המחסור באמצעי-שלום גרם לכך, שעבדנו כולנו חिנם, כשאנו מתקיימים על-יד העזרה הראשונה: הרופאים על-ידי פראקטיקה פרטית, והצוות הסאניטארי — על-ידי זריקות, כוסות-רוח, העברת חולים ומסחר חשאי בתרופות.

התקופה הקשה ביותר של צוות העזרה הראשונה חלה בזמן הגברת ביצוע השילוחים לטרבלינקה. באותו זמן נסענו כמעט יום-יום אל ה„אומשלגפלאץ“, כאשר בין המשלוחים קראו אותנו אל מתעלפים וחולים. ניצלנו הזדמנויות אלו להצלת קרובי-משפחה וחברים, שהוצאנו אותם באמצעות הרכב או שהובלנו אותם משם מחופשים בכובעי עזרה-ראשונה, בסינורי רופאים, בשביסי אחיות. בצורה זו הוצאתי והצלתי בין-השאר את אבי, שנתפס על-ידי המשטרה היהודית, את הוריו של עורך-הדין הנודע כיום — גובורודזקי, ואת הסאטיריקון הפופולארי יו'י יוראנדוט (Jurandot), החי עד היום בווארשה ומשמש כחבר ההנהלה של אירגון המחברים והמלחינים „זאיקס“ (ZAIKS).

אחד מחברי ההנהלה של העזרה הראשונה ראה באפשרות זו, להצלת בני-אדם, הזדמנות אישית לעשיית כסף. היה זה רוטשטיין, שנכנס בשותפות קרובה עם הנהג ספיבק. הם סילקו אותי מן הרכב והעבירו אותי אל הריקשה הסאניטארית ואירגנו „מפעל“ עצמאי, שהוציא מהאומשלאגפלאץ את אלה, שיכלו בעצמם לשלם היטב או שקרוביהם יכלו לשלם. רוטשטיין התחלק בהכנסות עם ספיבק. שניהם רכשו לעצמם מעילי-עור, ובהסתמך על אזורחים גרמניים, החלו לכפות את רצונם על חברי הנהלת העזרה הראשונה, המפוחדים משחצנותם, ועל שאר העובדים — הרופאים וצוות העוזרים, שהיו מחוסרי-אונים.

בזמן זה התגלע סכסוך חריף ביני לבין רוטשטיין. העניין היה בחלוקת הלחם. רוטשטיין האשים את הסאניטארים, העובדים קשה, שהם גונבים לחם ולוקחים לעצמם יותר מן המגיע להם. ברבזמן שכובע העזרה הראשונה וה„תעודה“ היו מבטיחי-החיים היחידים, התחיל בן-בליעל זה לאיים על האנשים בפטורין. יום אחד פרץ לחדר, שם חילקתי את הלחם בין החברים, והתחיל לספור את הכיכרות. התברר שלרשותנו כמות לחם כפי שמגיע לנו. אותה שעה ציוויתי לנעול את הדלת במפתח והקפנו את רוטשטיין במעגל צפוף. איימתי, שאם לא ישים קץ לתעלוליו — נהרגו אותו. האיום הביא תוצאות. הוא הכיר את החלטתנו הנחושה, ידע שאנו מאוחדים, שיש לנו קשרים עם המחתרת ושיש לאל-ידינו לבצע את האיום. מאותו זמן חדל להרעיל לנו את החיים.

כעבור כמה שבועות נספה בנסיבות טראגיות. הגסטאפו, שכבר שמה עליהם עין, עצרה את הרכב שהוביל אנשים מן האומשלאגפלאץ. בעת הבדיקה נמצא אצלו סכום כסף גדול, והמובלים הודו כנראה שנטל מהם את המזומנים הללו. ירו בו במקום, על הרכב שפכו בנוזל והציתוהו. הנהג ספיבק נשאר בחיים — כפי שסיפר — כיוון שהצטדק כי בתור סר-למשמעתו של רוטשטיין היה חייב לבצע את הוראותיו. זה היה סוף הרכב שלנו.

החל מאותו זמן — כסבור אני — מתחיל שיתוף-הפעולה של ספיבק עם הגסטאפו. קשה כיום לקבוע אם הודות לכך שכבר בעת ההיא עבד אָתם גיצל, — או שבאותו זמן, בנסיבות הדראמאטיות פנה לשיתוף-פעולה זה. עובדה היא שאשתו, אותה עם שני הילדים הביא לבניין העזרה הראשונה, כדי לגור שם יחד אתנו כולנו, אשה פשוטה, בחוסר-גינונים עממי בכתה לפני, שבעלה הוא „קסור“ (מלשין) ושום דבר אינו משמח אותה עוד.

באותו זמן ספיבק כבר נשא עמו נשק והתפאר בו בהיותו בגילופין והתחבר אל טיפוסים חשודים. ברבזמן, בכל-אופן לדבריו, דיבר אָתו גם נציג האירגון היהודי הלוחם, ונדמה לי שהגיעו לידי הסכמה: הם ישאירו אותו במנוחה בתמורה לאינפורמציה ושירותים.

ידוע לי, למשל, שקבוצה של אנשים עשירים, שבטראנספורטים הראשונים הובילו את קרוביהם לטרבלינקה, הבלתי-ידועה עדיין לאיש, הקדישה סכום כסף גדול לאחד אמיץ-לב, שיסע למקום ויביא משם מידע ממקור ראשון. האיש אשר נסע לשם, מצוייד בתעודות גרמניות של סוכן-נוסע לקניית זיפים בשביל בית-החרושת למברשות — לא היה אחר אלא ספיבק. הוא חזר והביא את הדין-יחשבון הראשון על משמעותה של טרבלינקה. היה מוזעזע כשסיפר לנו על כך. היה זה

עור לפני שהגיעו לגיטו וארשה הנמלטים הראשונים מאותו מחנה־השמדה — בערך בקיץ או בסתיו 1942.⁸

אך החלה התקוממות אפריל 1943 עמדנו בפני ההכרח להקים בית־חולים ארעי למתקוממים, בשטח תחנת העזרה־הראשונה. הגשנו בו עזרה רפואית ללוחמים הפצועים ולאוכלוסיה האזרחית.

ספיבק היה האיש היחידי שנסע אחר משפחתו לפוניהטוב ובדרך חוקית הוציא משם את אשתו ושתי בנותיו הקטנות התאומות. היה זה אדם מוזר: אמיץ־לב וחסר לבטים, משולל מוסריות ומחונן בתקן של הנחות מסוימות, המתבססות על חוקת כבוד של גנבים. מוצאו מן השפל החברתי, מן העולם התחתון היהודי בווארשה, היו לו קשרים עם גנבים וסוחרים רכוש גנוב. קרוב לוודאי שהגרמנים ירו בו, יחד עם משפחתו, כשחדל להיות נחוץ ומועיל.

תוך־כדי עבודה בעזרה הראשונה אבדו שניים מן העובדים שלנו בנתיב שירותם. אחד מהם היה ד"ר פולאק, שנקרא לקונסיליום ב"צד הארי". בעת הקונסיליום פרצה הגסטאפו לדירה זו והרגה ביריות את כל הנוכחים. הקרבן השני היה חברנו לעבודה — הניק גלוקמן (או גלוקשטיין), שנורה בעת העברת נשק לגיטו. במעבר בשער הבדיקות (ליד רח' זמנהוף בווארשה) מצאו אצלו אקדה, בטרם הספיק להפיק ממנו תועלת.

מן הסגל הרפואי של תחנת העזרה הראשונה ידוע לי גורלם של האנשים הבאים:

ד"ר גוטליב, הרופא הראשי, עזב אותנו ביום הראשון של ההתקוממות, השאיר את אשתו ועבר ל"צד הארי" אל ידידתו, פולניה, אסיסטנטית (אחות), שאליה העביר קודם לכן את בתו. אשתו, שנפצעה קשה בימים הראשונים של הקרב ברחוב לשנץ, שכבה בבית־החולים הקטן שלנו ונספתה; כפי הנראה הרגוה הגרמנים. ד"ר גוטליב נשאר בחיים, התיישב בלודז' ואחרי המלחמה נשא את ידידתו לאשה. נפגשתי עמו פעמיים־שלוש לפני מותו (מת מהתקף לב). בתו נפלה ב"התקוממות וארשה". הרופאים יז'י רוטמיל ויוליוס ליבפלד נמלטו. הראשון — מן הגיטו, השני — מן הטראנספורט לפוניהטוב. שניהם נשארו בחיים וגמצאים בפולין, או לפחות היו שם עד סוף 1969.

ד"ר גוטליב (הצעיר), פ. מרגוליס, ליכטנבאום (או ליכטנשטיין) ומשפחותיהם, ד"ר אליאסיביץ', ד"ר קורמן, דוידוביץ' וכן כל הסאניטארים הובלו למחנה בפוניהטוב בעת פינוי הגיטו של לשנץ, ביום הרביעי והחמישי לאחר פרוץ הקרבות. הובילו אותם בשתי קבוצות, ודוידוביץ' עצמו הגיע למאידנק, לשם כיוונו גם את ד"ר קורמן. דרשנו אותו מאוחר יותר לבית־החולים בפוניהטוב. עם חיסול פוניהטוב כולם נספו בימים הראשונים של נובמבר 1943, פרט לאלה שבדרך ההגירה נבחרו ונשלחו לבניית שדות־תעופה בזאמוישצ'יזנה (המחנות בודאנוב וקלמןסוב) והיו אלה קורמן, אליאסיביץ' ואני.⁹ יחד אתם אבדו משפחותיהם, שחילקו אתם את גורלם, כיוון שהסאניטארים בעת הפינוי באו בקשרי משפחה עם החבירות שלהם, כדי להבטיח להן — כך סברו — הגנה פורמאלית.

לא ידוע לי דבר מה עלה לתעודות, לספרי הרישום של העזרה הרפואית שלנו — אם הוצאו משם או נמצאו בגיטו.

בסיכום: את עבודת המוסד שלנו אני מעריך כחשובה מאוד בתנאים הקשים ביותר שזימנה התקופה. מעולם לא היה מקרה של סירוב לנסוע למקרה פתאומי — ביום ובלילה. לא התחשבו בבטחון האישי, ובתנאים שטרם ידעה כמותם ההיסטוריה, ניתנה דוגמה אישית של מילוי חובה, של שירות נאמן ושל מה שנקרא גבורה שקטה. לדאבוננו שום תעודה היסטורית לא הנציחה את הדף הזה. אני רואה איפוא מחובתי — בעדות זו ובאיזכור זה — להציב ציון-זכרון לחברי ועמיתי הנדיבים, לרופאים ולסאניטארים של העזרה-הרפואית-הראשונה בגיטו וארשה. הם לא חסכו לא כוחות, לא זיעה ולא דם, אם כזה היה הצורך. אני מקווה שהתעודות ההיסטוריות הקיימות, הגרמניות, ואפשר גם זכרונות האנשים אשר עברו זמן סיוטי זה — יאשרו את מה ששמר זכרוני האנושי החלש.

הערות

1. בגיטו וארשה פעלה חבורה של אנשים בראשותו של אברהם גנצווייך. גנצווייך ומקורביו הקימו בגיטו מעין משטרת-סדר במדים, שנועדה להילחם נגד ספסרות והפקעת מחירים. למעשה שיתפה הקבוצה פעולה עם הגסטאפו. „עזרה ראשונה אדומה" היתה אחת השלוחות של חבורת גנצווייך.
2. ואליכנבסקי תדיאוש — מחבר שורה של פירסומים אנטישמיים, דמות בולטת בגל האנטישמי האחרון בפולין.
3. היחידות לחיטוי הראשונות היו מורכבות מפולנים. יחידות אלה דאגו יותר לקבלת שוחד מאשר לביעור המחלה והן התפרסמו ביחסן הקשה לאוכלוסיה היהודית. בגיטו הוחל בהקמת יחידה כזאת שעובדיה יהודים.
4. פרופ' לודוויק הירשפלד, בקטריולוג בעל שם, מומר, נכלא בגיטו וארשה ופעל בשירות הרפואי בגיטו. הוא ניצל ואחרי המלחמה חיבר ספר זכרונות מעניין — *Historia Jednego Życia* (פרשת חיים אחת), הכולל פרטים חשובים על פעולתו בגיטו.
5. אדם צ'ריניאקוב, מהנדס, ראש היודנראט בווארשה מאז ראשית הכיבוש הגרמני עד התחלת הגירוש הגדול ב-22 ביולי 1942. התאבד ב-23 ביולי 1942.
6. שני חיילים גרמניים ששמם גודע לשימצה בגיטו. הם נהגו לשוטט בגיטו, לבחור להם קרבנות ובאמתלה כלשהי לרצוח את קרבנותיהם.
7. יעקב לייקין היה מפקד המשטרה היהודית לאחר סילוקו של שרינסקי. הוצא להורג על-ידי אנשי האירגון היהודי הלוחם (Z.O.B.).
8. מחבר הרשימה אינו מציין את התאריך בו נסע ספיבק לבדוק את תעלומת טרבלינקה, אך אין להניח כי היה זה הדו"ח הראשון. בזמן הגירוש הגדול נמלטו אנשים מטרבלינקה ועלה בידם להגיע לווארשה. בין הנמלטים היו גם אנשי האירגון היהודי הלוחם — דוד גובודבורסקי וקז'פיצקי. אנשים אלה מסרו דו"ח מפורט על טרבלינקה (המערכת).
9. ראה פרטים בעבודתו של המחבר על פוניאטוב — „ילקוט מורשת", חוברת י"ג.

Ever since his arrival in Israel, he has served in Tsahal, attaining major posts of command. He left the army a short time ago to head the "Yad Veshem" executive.

JERZY ROSS: *The "Red Star of David" in the Warsaw Ghetto.*

In this number we present the reader with an additional chapter of the memoirs of Jerzy Ross, a new immigrant from Poland. A journalist and a writer, Ross was also active in the diplomatic service of the Polish State. In the former chapter we published, Ross related his experiences in the period he spent at the labour camp of Poniatov. In this chapter, he describes his life in the Warsaw ghetto till the revolt broke out, during the battle and the events preceding his expulsion to Poniatov.

Jerzy Ross worked in the "Red Star of David" founded by the Judenraat.

The activity of this organisation has a unique historic value and the writer's story is one of the few sources from which we can learn about it, as there is no documentary evidence whatsoever.

Dr. MARK DWORZECKI: *The Tenth Anniversary of the Eichmann Trial — Summary and Conclusions.*

Dr. Mark Dworzecki of the Bar-Ilan University publishes an article about the lessons of the Eichmann trial. The article includes a detailed account of the events following his capture, before the trial opened. The trial itself is also described extensively together with procedures adopted and the chapters of evidence. In conclusion, Dworzecki reviews the journalistic and literary harvest following the trial and analyses the opinions and viewpoints in the controversy concerning Hanna Arendt's book — "Eichmann in Jerusalem".

The scientific section opens with Proftssor YAACOV TURI's paper which presents us with findings so far unknown, concerning the Jewish resistance to the "Hep! Hep!" antisemitic movement, active in the first quarter of the nineteenth cntury in Germany.

Professor L. LIPSHER, former member of the Slovakian Academy of Science, now living in Switzerland, publishes an